

bet aut fides aut charitas nostra, ut, quoniam¹ zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. Nobis tantummodo laborandum est, ut frumentum esse possimus, ut cum cœperit frumentum dominicis horreis condi, fructum pro opere nostro et labore capiamus. Apostolus in epistola sua dicit: *In domo autem magna non solum vasa sunt aurea et argentea, sed et lignea et fictilia, et quedam quidem honorata, quedam verò inhonora-ta*². Nos operam demus, fratres charissimi, et quantum possumus laboremus, ut vasa aurea vel argentea simus. Cæterū fictilia vasa confringere Domino soli concessum est, cui et virga ferrea data est. Esse non potest major domino suo servus. Nec quisquam sibi, quod soli filio pater tribuit, vindicare potest, ut putet aut ad aream ventilandam et purgandam palam ferre posse, aut a frumento universa zizania humano judicio separare³. Superba est ista obstinatio et sacrilega præsumptio, quam sibi furor pravus assumit. Et, dum dominium sibi semper quidem, plusquam mitis justitia depositit, assumunt, de Ecclesia pereunt⁴; et, dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore cœcati, veritatis lumen amittunt. Propter quod et nos témperamentum tenentes, et libram Domini contemplantes, et Dei patris pietatem ac misericordiam cogitantes, diu multumque tractatu inter nos habito, justā moderatione quæ sunt agenda libravimus. Quæ omnia penitus potestis inspicere lectis libellis quos hic nuper legeram, et ad vos quoquè legendos pro communi dilectione transmisseram; ubi lapsis nec censura deest quæ increpet, nec medicina quæ

¹ Ut quoniam, etc. de tal suerte que por solo ver que, etc.

² Modo alegórico de decir: «separar la verdad del error, la fe de la herejía.»

³ Caen fuera de la Iglesia, salen de su seno.

⁴ II. Tim. II.

sanet.¹ Sed et catholicae Ecclesiæ unitatem, quantum potuit, expressit nostra medioritas. Quem libellum magis ac magis nunc vobis placere confido, quando eum jam sic legitis ut et probetis et ametis. Siquidem quod nos verbis conscripsimus, vos factis impletis, quando ad Ecclesiam charitatis ac pacis unitate remeatis.

Opto vos, fratres charissimi ac desiderantissimi, semper benè valere.

EPÍSTOLA LI.

AD ANTONIANUM, DE CORNELIO AC NOVATIANO.

Antoniano, obispo de Numidia, se había declarado desde el principio contra Novaciano; pero en seguida pareció comovido y vacilante á consecuencia de la carta ó cartas que este sacerdote cismático le había escrito: confirmale pues Cipriano en su primera resolución de continuar en la comunión de Cornelio, esto es, de la Iglesia católica: para persuadirle refiere la historia de toda la tragedia pasada entre Cornelio y Novaciano, haciéndole ver que Cornelio es un varón de eminentes cualidades y canónicamente elegido, al paso que Novaciano, lleno de crímenes, se hizo elegir contra todo derecho. Al principio de la carta explica de paso el motivo por qué modificó su conducta relativamente á los *lapsos*, y al final de la misma hace ver en qué consiste la herejía novaciana.

Cyprianus Antoniano fratri salutem.

Accepi primas litteras tuas, frater charissime, con-

¹ San Cipriano condena diferentes veces á los lapsos que, premunidos de sus billetes ó recomendaciones dadas por los mártires, querían volver á entrar como autoritativamente en el seno de la Iglesia; al paso que se muestra dispuesto á admitir á los que, sinceramente arrepentidos, están prontos á someterse á las decisiones que adoptare respecto á cada uno de ellos la junta de los fieles presidida por sus pastores. Esto es lo que el Santo llama *ora censura*, *ora medicina*, habiéndole dado más arriba el nombre común de *temperamentum*.

cordiam¹ collegii sacerdotalis firmiter obtinentes et catholicæ Ecclesiæ cohærentes, quibus significasti, cum Novatiano te non communicare, sed sequi consilium nostrum, et cum Cornelio coepiscopo nostro unum tenere consensum. Scripsisti etiam ut exemplum earumdem litterarum ad Cornelium collegam nostrum transmitterem, ut, depositâ omni sollicitudine, jam sciret te secum, hoc est, cum catholica Ecclesia, communicare². Sed enim supervenerunt postmodum aliae litteræ tuæ per Quintum compresbyterum missæ, in quibus animadverti, animum tuum Novatiani litteris motum nutarecepisse. Nam, cùm et consilium et consensum tuum firmiter antè fixisses, desiderasti in his litteris ut rescriberem tibi, quam hæresim Novatianus introduxisset, vel Cornelius quâ ratione Trophimo³ et thurificatis⁴ com-

¹ Que mantiene firmemente la union del cuerpo sacerdotal, y expresa unos sentimientos enteramente conformes con los de la Iglesia católica; en la cual carta, etc.

² Hé aquí un pasaje que prueba claramente el primado del Romano Pontifice, puesto que estar en comunión con él es estarlo con la Iglesia católica. Difícilmente puede expresarse con más claridad la supremacía de la cátedra de san Pedro. Esto sin embargo no impide que san Cipriano llame á san Cornelio colega ó compañero suyo: empero es un colega á quien todos los demás están respetuosamente sometidos. Ahora los Obispos llaman al Papa *Padre*, y éste á aquéllos *Hermanos*; uso ciertamente muy edificante. El título de *Papa* (voz derivada del griego, y equivalente á la latina *Pater*) era común en otro tiempo a Obispos Sacerdotes; pero desde muy antiguo se da al Sumo Pontífice solamente.

³ El sacerdote Trófimo había arrastrado con su ejemplo gran muchedumbre de fieles á ofrecer sacrificios á los ídolos. Mas tarde hizo penitencia y logró que volviera con él al seno de la Iglesia esa muchedumbre que había extraviado.

⁴ Los que habían ofrecido incienso á los dioses de los paganos. Esta palabra en forma pasiva tiene un sentido activo, como en otra parte *sacrificati* por *qui sacrificaverunt*.

municet. Quod¹ quidem si pro sollicitudine fidei anxiè curas, et rei dubiæ veritatem sollicitus exploras, reprehendenda non est in timore divino æstuantis animi sollicitudo suspensa. Quoniam tamen video, post pri-mam sententiam epistolæ tuæ, Novatiani litteris postmodum te esse commotum, illud, frater charissime, primo in loco pono: graves viros et semel super petram solidâ stabilitate fundatos², non dico aurâ levi, sed nec vento aut turbine commoveri, ne animus dubius et incertus variis opinionibus, velut quibusdam ventorum incur-santium flatibus, frequenter agitetur, et a proposito suo cum quadam levitatis reprehensione³ mutetur. Quod ne vel apud te vel apud quemquam Novatiani litteræ faciant, ut desiderasti, frater charissime, rationem rei tibi breviter exponam.

Et quidem primùm, quoniam de meo quoquè actu motus videris, mea apud te et persona et causa purganda est, ne me aliquis existimet a proposito meo leviter recessisse, et, cùm evangelicum vigorem primò et inter initia defenderm, postmodum videar animum meum a disciplina et censura priore flexisse, ut his qui libellis conscientiam suam maculaverint, vel nefanda sacrificia commisserint, laxandam pacem putaverim. Quod utrumque non sinè librata diù et ponderata ratione a me factum est. Nam⁴, cùm acies adhuc inter manus esset, et prælium gloriosi certaminis in persecuzione ferveret, toto hortatu et pleno impetu militum vires fuerant ex-

¹ Ciertamente, si el tal ansioso deseo es efecto de un verdadero celo por la fe, y únicamente tratas de investigar con diligencia la verdad de una cosa dudosa; no debe reprenderse la inquietud de un alma temerosa de Dios y entregada á las agitaciones de la duda. Mas como veo, etc.

² En la carta XV hemos visto y traducido una expresión análoga.

³ No sin incurrir hasta cierto punto en la nota de ligero.

⁴ Porque mientras el ejército (de los fieles) estaba aun entre las manos (de los infieles).

citandæ, et maximè lapsorum mentes classico quodam nostræ vocis fortiter animandæ, ut pœnitentiæ viam non solum precibus et lamentationibus sequerentur, sed, quoniam repetendi certaminis et reparandæ salutis dabatur occasio, ad confessionis potius ardorem et martyri gloriam nostris increpiti vocibus provocarentur. Denique, cùm de quibusdam ad me presbyteri et diaconi scripsissent, eos immoderatos esse et ad communicationem accipiendam festinanter urgere, describens eis in epistola mea, quæ exstat, et hoc addidi: «Qui si nimium properant, habent in sua potestate quod postulant, tempore ipso sibi plus quam quod postulant largiente. Acies adhuc geritur, et agon quotidie celebratur. Si commissi verè et firmiter pœnitit, et fidei calor prevalet, qui differri non potest, potest coronari.» De eo tamen quod statuendum esset circa causam lapsorum distuli; ut cùm quies et tranquillitas data esset, et episcopis in unum convenire indulgentia divina permetteret, tunc, communicato et librato de omnium collatione¹ consilio, statueremus quid fieri oportet; si quis verò ante consilium nostrum et ante sententiam de omniū consilio statutam lapsis temerè communicare voluisse, ipse a communicatione abstineretur². Quod etiam Roman ad clerum tunc adhuc sine episcopo agentem, et ad confessorem Maximum presbyterum et cæteros in custodia constitutos, nunc in Ecclesia cum Cornelio juctos, plenissimè scripsi, quod me scripsisse de eorum rescriptis poteris noscere. Nam in epistola sua ita posuerunt: «Quanquam nobis in tam ingenti negotio placeat quod et tu ipse tractasti, prius esse Eccle-

¹ En virtud de la deliberacion y voto de todos.

² Fuese él mismo excluido de nuestra comunión. *Abstinere aliquem a munere, communicatione, etc.*: apartar á uno de etc. Así dijo Ciceron: *Abstinere aliquem bello*, por «impedir á alguno, ó no permitirle hacer la guerra.»

»siæ pacem sustinendam, deinde sic, collatione consiliorum cum episcopis, presbyteris, diaconibus, confessoribus pariter ac stantibus laicis facta, lapsorum tractare rationem.»

Additum est etiam, Novatiano tunc scribente, et quod scriperat suā voce recitante, et presbytero Moyse, tunc adhuc confessore, nunc jam martyre, subscribente, ut lapsis infirmis et in exitu³ constitutis pax daretur. Quæ litteræ per totum mundum missæ sunt et in notitiam ecclesiis omnibus et universis fratribus perlatae sunt. Secundum⁴ quod tamen antè fuerat destinatum, persecuzione sopitæ, cùm data esset facultas in unum conveniendi, copiosus episcoporum numerus, quos integros et incolumes fides sua et Domini tutela protexit, in unum convenimus, et, Scripturis divinis ex utraque parte⁵ prolatis, temperamentum salubri moderatione libravimus⁶: ut nec in totum spes communicationis et pacis lapsis denegaretur, ne plus desperatione deficerent, et, eò quòd sibi Ecclesia clauderetur, secuti sæculum gentiliter viverent; nec tamen rursus censura evangelica solveretur, ut ad communicationem temerè prosilirent, sed traheretur diu pœnitentia, et rogaretur dolenter paterna clementia, et⁷ examinarentur causæ et voluntates et necessitates singulorum, secundum quod

¹ Arreglar el asunto de los caídos, es decir, la conducta que debe guardarse con ellos.

² En el artículo de la muerte.

³ Sin embargo, conforme á lo que antes habíamos proyectado ó resuelto.

⁴ En ambos sentidos, esto es, favorables á la indulgencia ó á la severidad.

⁵ Véanse en la carta L, párrafo último, las cláusulas *Propter quod* y *Quæ omnia*.

⁶ Y se examinasen los motivos y sentimientos de cada uno, así como la especie de aparente necesidad á que había sucedido.

libello continetur, quem ad te pervenisse confido, ubi singula placitorum capita conscripta sunt. Ac, si ministrum sufficiens episcoporum in Africa numerus videbitur, etiam Romanum super ac re scripsimus ad Cornelium collegam nostrum; qui et ipse, cum plurimis coepiscopis habito concilio, in eamdem nobiscum sententiam pari gravitate et salubri moderatione consensit.

De quo tibi necesse nunc fuit scribere, ut scias me nihil leviter egisse, sed, secundum quod litteris meis fueram ante complexus, omnia ad commune concilii nostri consilium distulisse¹, et nemini quidem ex lapsis prius communicasse, quando adhuc erat unde non tantum indulgentiam sed et coronam lapsus acciperet, postea tamen, sicut collegii concordia et colligendae fraternitatis ac medendi vulneris utilitas exigebat, necessitatibus temporum succubuisse, et saluti multorum providendum putasse, et nunc ab his non recedere quae semel in concilio nostro de communi collatione placuerunt, quamvis multa multorum vocibus ventilentur, et mendacia adversus sacerdotes Dei de diaboli ore prolatâ ad rumpendam catholicæ unitatis concordiam ubique jacentur. Sed te oportet, ut bonum fratrem atque unanimem consacerdotem, non quid maligni atque apostatae dicant facilè suspicere, sed quid collegæ tui modesti et graves viri faciant, de vitæ et disciplinæ nostræ exploratione perpendere.

Venio jam nunc, frater charissime, ad personam Cornelii collegæ nostri, ut Cornelium nobiscum verius noviris, non de malignorum et detrahentium mendacio,

¹ En el libro *De lapsis*, compuesto por san Cipriano.

² Los diversos puntos determinados ó fijados en nuestras resoluciones.

³ Aplacé.

⁴ Me someti al imperio de las circunstancias.

⁵ Non suspicere facile quid, etc., sed perpendere de exploratione vitæ et disciplinæ nostræ quid, etc.

⁶ Por, segun, etc.

sed de Domini Dei judicio, qui eum episcopum fecit, et coepiscoporum testimonio, quorum numerus universus per totum mundum concordi unanimitate consensit. Nam (quod Cornelium charissimum nostrum Deo et Christo, et Ecclesiae ejus, item consacerdotibus cunctis laudabili prædicatione commendat), non iste ad episcopatum subito pervenit, sed per omnia ecclesiastica officia promotus, et⁷ in divinis administrationibus Dominum sæpè promeritus, ad sacerdotii sublime fastigium cunctis religionis gradibus ascendit. Tum deinde episcopatum ipsum nec postulavit nec voluit, nec, ut cæteri quos arrogantiæ et superbiae suæ tumor inflat, invasit, sed quietus alias et modestus, et quales esse consueverunt qui ad hunc locum⁸ divinitus eliguntur, pro pudore virginalis continentiae suæ, et pro humilitate ingenitæ sibi et custoditæ verecundiæ, non, ut quidam⁹, vim fecit ut episcopus fieret, sed ipse vim passus est, ut episcopatum coactus exciperet. Et factus est episcopus a plurimis collegis nostris qui tunc in urbe Roma aderant, qui ad nos litteras honorificas et laudabiles et testimonio sue prædicationis illustres de ejus ordinatione misserunt. Factus est autem Cornelius episcopus de Dei et Christi ejus judicio, de clericorum penè omnium testimonio, de plebis quæ tunc affuit suffragio, et de sacerdotum antiquorum et honorum virorum collegio, cùm¹⁰ nemo ante se factus esset, cùm Fabia-

⁷ Y habiendo merecido frecuentemente en sus sagradas funciones las gracias del Señor.

⁸ Locus designa aquí el rango ó dignidad del Obispo. Así solemos decir un puesto por un cargo, destino, empleo, etc.

⁹ Siguiendo las honestas inspiraciones de su virginal recto, y obedeciendo á esa ruborosa humildad que le es innata y á la que siempre ha sido fiel.

¹⁰ Ut quidam, si bien puede aplicarse á todos los ambiciosos que emplean medios reprobados para ascender al episcopado, es aquí una alusión particular a las violencias e intrigas de Novaci no.

¹¹ No habiendo sido nombrado otro antes de él (para esta silla vacante).

ni locus, id est, cùm locus Petri et gradus cathedræ sacerdotalis vacaret; quo occupato de Dei voluntate atque omnium nostrum consensione firmato, quisquis jam episcopus fieri voluerit, foris fiat necesse est,¹ nec habeat ecclesiasticam ordinationem, qui Ecclesiae non tenet unitatem. Quisquis ille fuerit multùm de se licet jactans et sibi plurimum vindicans, profanus est, alienus est, foris est. Et, cùm post primum secundus esse non possit, quisquis, post unum qui solus esse debeat, factus est, non jam secundus ille, sed nullus est².

Tum deinde, post episcopatum non exambitum nec extortum, sed de Dei, qui sacerdotes facit, voluntate susceptum, iquanta in ipso suscepto episcopatu suo virtus, quantum robur animi, qualis firmitas fidei (quod nos simplici corde et perspicere penitus et laudare debemus), sedisse intrepidum Romæ in sacerdotali cathedra eo tempore cùm tyrannus infestus³ sacerdotibus Dei fanda atque infanda comminaretur, cùm multò patientius et tolerabilius audiret levari adversus se æmulum principem, quām constitui Romæ Dei sacerdotem! Nonne hic, frater charissime, summo virtutis et fidei testimonio prædicandus est, nonne inter gloriosos confessores et martyres deputandus, qui tantum temporis sedit expectans corporis sui carnifices et tyranni ferocientis ultores, qui Cornelium adversus edicta feralia resistentem, et minas et cruciatus et tormenta fidei vi-gore calcantem, vel gladio invaderent, vel crucifigent, vel igne torrent, vel quolibet inaudito genere pœnarum viscera ejus et membra laniarent? Etiamsi majestas Domini protegentis et bonitas sacerdotem quem fieri voluit, factum quoquè protexit, tamen Cornelius,

¹ Es inútil hacer observar la apremiante lógica de todo este pasaje, la rapidez y el vigor de ese estilo que, como dice un sabio, recuerda la robusta oratoria de Demóstenes.

² El emperador Decio, perseguidor de los cristianos, murió el año 251.

quantum ad ejus devotionem pertinet et timorem⁴, passus est quidquid pati potuit, et tyrannum armis et bello⁵ postmodum victum prior sacerdotio suo vicit.

Quod autem quædam de illo inhonesta et maligna jactantur, nolo mireris, cùm scias hoc esse opus semper diaboli, ut servos Dei mendacio laceret et opinionibus falsis gloriosum nomen infameret, ut qui conscientiae suæ luce clarescunt, alienis rumoribus sordidentur. Explorasse autem collegas nostros scias et verissimè comperisse, nullā illum libelli, ut quidam jaetitant, labemaculatum esse, sed neque cum episcopis qui sacrificaverunt communicationem sacrilegam miscuisse, sed eos demum, quorum causa auditæ et innocentia comprobata sit, conjunxisse nobiscum.

Nam et de Trophimo, de quo tibi scribi desiderasti, non ita res est ut ad te pertulit rumor et mendacium malignorum. Nam, sicut antecessores nostri sæpè fecerunt, colligidis fratribus nostris charissimus frater noster necessitatì succubuit⁶. Et, quoniam cùm Trophimo pars maxima plebis abscesserat, redeunte nunc ad Ecclesiam Trophimo, et satisfaciente, et pœnitentiā deprecationis errorem pristinum confiteante⁷, et fraternitatem, quam nuper abstraxerat, cum plena humilitate et satisfactione revocante, auditæ sunt ejus preces; et in Ecclesiam Domini non tam Trophimus quām maximus fratrum numerus qui cum Trophimo fuerat, ad-

⁴ *Timorem:* el temor de Dios, ó, mejor, el temor que podía tener ó no tener, y que efectivamente no tuvo; es decir, la serenidad con que esperaba los suplicios que á cada momento le amenazaban.

⁵ *Armis et bello* designan, por una metáfora familiar á san Cipriano, la lucha de los mártires contra la crueldad de los perseguidores. *Sacerdotio suo:* con su elevación al episcopado.

⁶ Cedió á la necesidad (de las circunstancias).

⁷ Confesando su error con ruegos y lágrimas de penitencia.

missus est: qui omnes regressuri ad Ecclesiam non essent, nisi cum Trophimo comitante venissent. Tractatu¹ ergo illic cum collegis plurimis habito, susceptus est Trophimus; pro quo satisfaciebat fratrum redditus et restituta multorum salus. Sic tamen admissus est Trophimus ut laicus communicet², non, secundū quod ad te malignorum litterae pertulerunt, quasi locum sacerdotis usurpet.

Sed et quod passim communicare sacrificatis³ Cornelius tibi nuntiatus⁴, hoc etiam de apostatarum fictis rumoribus nascitur. Neque enim possunt laudare nos qui recedunt a nobis, aut exspectare debemus ut placeamus illis qui, nobis displices et contra Ecclesiam rebelles, sollicitandis⁵ de Ecclesia fratribus violenter insistunt. Quare et de Cornelio et de nobis quæcumque jactantur nec audias facilē nec credas, frater charissime. Si qui enim infirmitatibus occupantur, illis, sicut placuit⁶, in periculo subvenitur. Postea tamen quām subventum est, et periclitantibus pax data est, effocari a nobis non possunt aut opprimi, aut vi et manu nostrā in exitum mortis urgeri, ut, quoniam morientibus pax datur, necesse sit mori eos qui acceperint pacem, cùm magis in hoc indicium divinæ pietatis et paternæ

¹ Cornelio, pues, habiendo examinado maduramente, en union con muchos de sus colegas, la conducta de Trófimo, le admitió; porque, etc.

² Reducido a la comunión laical, es decir; permitiéndole sí participar de los divinos misterios, mas no ofrecerlos. En el día tenemos por comunión laical, ó quæ fit more laicorum, el acto de recibir la sagrada Eucaristía sub una tantum specie.

³ *Sacrificatis* tiene aquí el sentido activo de *qui sacrificaverunt*, como va dicho.

⁴ Suple est.

⁵ Se esfuerzan por arrastrar á nuestros hermanos fuera del seno de la Iglesia.

⁶ Segun se resolvió.

lenitatis appareat, quōd qui pignus vitæ in data pace percipiunt, hi quoquè ad vitam perceptā pace teneantur. Et idecirco, si acceptā pace commeatus¹ a Deo datur, nemo hoc debet in sacerdotibus criminari, cùm semel placuerit, fratribus in periculo subveniri.

Nec tu existimes, frater charissime, sicut quibusdam videtur, libellaticos cum sacrificatis æquari oportere, quando inter ipsos etiam qui sacrificaverunt et conditio frequenter et causa diversa sit. Neque enim æquandi sunt, ille qui ad sacrificium nefandum statim² voluntate prosilivit, et qui luctatus et congressus diu ad hoc funestum opus necessitate pervenit; ille qui et se et omnes suos prodidit, et qui ipse pro cunctis ad discrimen accedens uxorem et liberos et domum totam periculi sui perfunctione protexit; ille qui inquilinos vel amicos suos ad facinus compulit, et qui inquinis et colonis pepercit, fratres etiam plurimos, qui extorres et profugi recedebant, in sua tecta et hospitia recepit, ostendens et offerens Domino multas animas viventes et incolumes quæ pro una saucia deprecentur.

Cùm ergo inter ipsos qui sacrificaverunt multa sit diversitas, [quæ inclemens est et quām acerba duritia libellaticos cum iis qui sacrificaverunt jungere] quando is cui libellus acceptus est, dicat: «Ego prius legeram et episcopo tractante³ cognoveram, non sacrificandum à idolis, nec simulacra servum Dei adorare debere; et idcirco, ne hoc facerem quod non licebat, cùm occa-

¹ *Commeatus* significa ordinariamente permiso, mas aquí prolongación de días, treguas de la muerte.

² Sin vacilar.

³ Predicando el obispo, ó por las instrucciones del obispo. (El verbo *tractare* en el sentido de *predicar* no es muy usado, y puede considerarse como voz puramente eclesiástica. De ahí *tractator, oris*, el predicador del Evangelio; que le declara y enseña: de ahí tambien *tractatus, us*, por *sermon* ó cosa parecida, como cuando decimos: *Ex tractatu Sancti Augustini super*, etc.)

»sio libelli fuisse oblata, quem nec ipsum acciperem
»nisi ostensa fuisse occasio, ad magistratum vel veni,
»vel alio eunte mandavi, Christianum me esse, sacri-
»ficare mihi non licere, ad aras diaboli me venire non
»posse, dare me ob hoc præmium, ne quod non licet
»faciam.» Nunc tamen, etiam iste qui libello macula-
tus est, postea quām nobis admonentibus didicit, nec
hoc se facere debuisse, et si manus pura sit, et os ejus
feralis cibi contagia nulla polluerint, conscientiam tam-
en ejus esse pollutam, flet auditis nobis et lamenta-
tur, et quod deliquerit nunc admonetur, et non tam cri-
mine quām errore deceptus, quod¹ jam de cætero ins-
tructus et paratus sit, contestatur.

Quorum si pœnitentiam respuamus habentium² ali-
quam fiduciam tolerabilis conscientiae, statim cum
uxore, cum liberis, quos incolumes reservaverant, in
hæresim vel schisma, diabolo invitante, rapiuntur; et
adscribetur nobis³ in die judicii, nec ovem sauciam
curâsse et propter unam sauciam multas integras perdi-
disse⁴, et, cùm Dominus relictis nonaginta novem san-
nis, unam errantem et lassam quæsierit⁵, et inventam
humeris suis ipse portaverit, nos non tantum non quæ-
ramus lapsos, sed et venientes arceamus, et, cùm
pseudo prophetæ gregem Christi nunc vastare et lacera-
re non desinant, occasionem canibus et lupis demus,
ut, quos persecutio infesta non perdidit, eos nos duri-
tia nostrâ et inhumanitate perdamus. Et ubi erit, fra-

¹ Atestigua, jura que para lo sucesivo está armado y pronto
á combatir.

² Que pueden inspirar alguna confianza en su sinceridad.
Dícese bien: *hæcres habet suspicionem*, por; esto escita sos-
pechas: un sentido análogo tiene *habere* en *habentium fidu-
ciam*.

³ Se nos imputará, se nos hará cargos por.

⁴ Luc. xv.—b. Matth. xviii.

ter charissime, quod Apostolus dicit: *Omnibus per om-
nia placebo, non quærens quod mihi utile est, sed quod
multis, ut salventur. Imitatores mei estote, sicut et ego
Christi⁶*. Et iterum: *Factus sum infirmus infirmis, ut in-
firmos lucrarer⁷*. Et iterum: *Si patitur membrum unum,
compatiuntur et cælera membra; et si lætatur unum mem-
brum, collætantur et cætera membra?*

Alia est philosophorum et Stoicorum ratio, frater
charissime, qui dicunt omnia peccata paria esse⁸ et vi-
rum gravem non facilè flecti oportere. Inter christianos
autem et philosophos plurimum distat. Et cùm Apos-
tolus dicat: *Videte ne quis vos deprædetur per philoso-
phiam et inanem fallaciam⁹*, vitanda sunt a nobis quæ
non de Dei clementia veniunt, sed de philosophiæ du-
rioris præsumptione descendunt. De Moyse autem le-
gimus in Scripturis dictum: *Et fuit Moyses homo lenis
nimis¹⁰*. Et Dominus in Evangelio suo dicit: *Estote mi-
sericordes, sicut et Pater vester misertus est vestri¹¹*. Et
iterum: *Non est opus sanis medicus, sed male habenti-
bus¹²*. Quam potest exercere medicinam qui dicit: «Ego
solos sanos curo,» quibus medicus necessarius non est?
Opem nostram, medelam nostram vulneratis exhibere
debemus, nec putemus mortuos esse, sed magis se-
mianimes jacere eos quos persecutione funestâ saucia-
tos videmus, qui si in totum mortui essent, nunquam
de eisdem postmodum et confessores et martyres sie-
rent. Sed, quoniam est in illis quod, pœnitentia se-
quente, revalescat ad fidem, et ad virtutem de pœni-
tentia robur armatur, quod armari non poterit, si quis
desperatione deficiat, si ab Ecclesia durè et crudeliter
segregatus ad gentiles se vias et sæcularia opera con-

⁵ Ya Horacio, aunque gentil, se había burlado de este falso
principio de la filosofía estoica en el lib. I, sat. iii, vers. 96,
115 y 143.

⁶ I Cor. ix.—b. Ibid. iv.—c Coloss. ii.—d Num. xii.—e Luc.
vi.—f Matth. ix.

vertat, vel ad haereticos et schismaticos rejectus ab Ecclesia transeat; ubi, etsi occisus propter nomen¹ postmodum fuerit, extra Ecclesiam constitutus et ab unitate atque a charitate divisus, coronari in morte non poterit.

Et ideo placuit, frater charissime, examinatis causis singulorum, libellaticos interim admitti, sacrificatis in exitu subveniri: quia exomologesis² apud inferos non est, nec ad poenitentiam quis a nobis compelli potest, si fructus poenitentiae subtrahatur. Si prælium prius³ venerit, corroboratus a nobis invenietur armatus ad prælium. Si verò ante prælium infirmitas urserit, cum solatio pacis et communicationis abscedit⁴. Neque enim præjudicamus Domino judicatuero quò minus, si poenitentiam plenam et justam peccatoris invenerit, tunc ratum faciat quod a nobis fuerit hic statutum. Si verò nos aliquis poenitentiæ simulatione deluserit, Deus, qui non deridetur⁵, et qui cor hominis intuetur^b, de his quæ nos minus perspeximus judicet, et servorum suorum sententiam Dominus emendet; dum tamen nos meminiisse, frater charissime, debeamus scriptum esse: *Fratrem fratrem adjuvans exaltabitur^c*; et Apostolum quoquè dixisse: *In contemplatione habentes unusquisque, ne et vos tentemini, alterutrum onera sustinete, et sic adimpleritis legem Christi^d*; item quòd, superbos redarguens et arrogantiæ frangens, in epistola sua ponat: *Et qui se putat stare, videat ne cadat^e*; et alio in loco dicat: *Tu qui es, qui judicas alienum servum? Domino suo stat aut cadit. Stabat autem. Potens est enim Deus statuere eum^f*.

¹ Por causa de su título de cristiano.

² Véase la carta XIII.

³ Prius quam mors; antes de su muerte (natural ó accidental).

⁴ Se va, muer.

^a Gal. vi.—b I. Reg. XVI.—c Prov. XVIII.—d Gal. VI.—e I. Cor. X.—f Rom. XIV.

Joannes quoquè Jesum Christum Dominum nostrum advocatum et deprecatorem¹ pro peccatis nostris probat dicens: *Filioli mei, ista scribo vobis ne delinquatis; et si quis deliquerit, advocatum habemus apud patrem Jesus Christum suffragatorem; et ipse est deprecatio pro delictis nostris^a*. Et Paulus quoquè apostolus in epistola sua posuit: *Si, cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, multò magis nunc justificati in sanguine illius liberabimur per illum ab ira^b*. Cujus pietatem et clementiam cogitantes, non acerbi adeò nec duri, nec in fovendis^c fratribus inhumani esse debeamus, sed dolere cum dolentibus, et flere cum flentibus, et eos, quantum possumus, auxilio et solatio nostræ dilectionis erigere, nec adeò immites et pertinaces ad eorum poenitentiam retundendam^d, nec iterum soluti et faciles ad communicationem temerè laxandam. Jacet ecce saucius frater ab adversario in acie vulneratus. Inde diabolus conatur occidere quem vulneravit, hinc Christus hortatur ne in totum pereat quem redemit. Cui^e de duobus assistimus? in cujus partibus stamus? Utrumne diabolo favemus ut perimat, et semianimem fratrem jacentem, sicut in Evangelio sacerdotes et levites, preterimus^f? An verò, ut sacerdotes Dei et Christi, quod Christus et docuit et fecit imitantes, vulneratum de adversarii fauibus rapimus, ut curatum Deo judici reservemus?

• • • • •
Dominus quoquè in Evangelio suo pietatem Dei Pa-

¹ Sobre estas dos voces véase lo dicho en la carta VII.

² Favere significa aquí reanimar.

³ Pœnitentiam retundere es rebatir otra vez el arrepentimiento al fondo del corazón: Expresión muy energética.

⁴ Ordinariamente utri. Asimismo en lugar de in cuius, ordinariamente diríamos in utrius.

^a I. Joan. II.—b Rom. V.—c Luc. X.

tris ostendens ait: *Quis est ex vobis homo, quem si petierit filius ejus panem, lapidem porrigit illi, aut si piscem postulaverit, serpentem illi porrigit?* Si ergo vos, cum sitis nequam, scitis bona data dare filii vestris, quanto magis Pater vester cælestis dabit bona poscentibus eam^a? Comparat hic Dominus carnalem patrem et Dei Patris aternam largamque pietatem, quod^b, si iste in terris nequam pater, offensus graviter a filio peccatore et malo, si tamen eumdem postmodum viderit reformatum, et, depositis prioris vitæ delictis, ad sobrios et bonos mores et ad innocentia disciplinam pœnitentia dolore correctum, et gaudet et gratulatur, et susceptum quem antè projecerat, cum voto paternæ exsultationis amplectitur; quanto magis unus ille et verus Pater bonus, misericors et pius, immo^c ipse bonitas et misericordia et pietas, latatur in pœnitentia filiorum suorum, nec jam pœnitentibus aut plangentibus et lamentantibus pœnam comminatur, sed veniam magis et indulgentiam pollicetur! Unde Dominus in Evangelio beatos dicit plangentes; quia qui plangit, misericordiam provocat; qui pervicax et superbus est, iram sibi et pœnam judicij venientis exaggerat^b.

Et idcirco, frater charissime, pœnitentiam non agentes, nec dolorem delictorum suorum toto corde et manifesta lamentationis sua professione testantes, prohibendos omnino censuimus a spe communicationis et pacis, si in infirmitate atque in periculo cooperint deprecari; quia rogare illos non delicti pœnitentia sed mortis urgentis admonitio compellit, nec dignus est in morte accipere solatium qui se non cogitavit esse moritum.

^a Como si dijera *in eo quod*; en que, ó haciendo observar que.

^b O mejor, que es la misma bondad, clemencia y ternura.

^c Matth. vii.—b Matth. v.

Quod vero ad Novatiani personam pertinet, frater charissime, de quo desiderasti tibi scribi quam baresim introduxisset, scias nos primo in loco nec curiosos esse debere quid ille doceat, cum foris doceat. Quisquis ille est et qualiscumque est, christianus non est, qui in Christi Ecclesia non est. Jactet se licet, et philosophiam vel eloquentiam suam superbis vocibus prædicet, qui nec fraternalm charitatem nec ecclesiasticam unitatem tenuit, etiam quod prius fuerat amisit. Nisi si episcopus tibi videtur qui, episcopo in Ecclesia a sedecim coepiscopis facto, adulter atque extraneus episcopus fieri a desertoribus per ambitum nititur; et, cum sit a Christo una Ecclesia per totum mundum in multa membra divisa, item episcopatus unus episcoporum multorum concordi numerositate diffusus, ille, post Dei traditionem, post connexam et ubique conjunctam catholicæ Ecclesiae unitatem, humanam conetur Ecclesiam facere, et per plurimas civitates novos apostolos suos mittat, ut quedam recentia institutionis sue fundamenta constitua! cumque jam pridem per omnes provincias et per urbes singulas ordinati sint episcopi in aetate antiqui, in tide integri, in pressura probati, in persecutione proscripti, ille super eos creare alios pseudoepiscopos audeat! Quasi possit aut totum orbem novi conatus obstinatione peragrare, aut ecclesiastici corporis compaginem discordiæ sue seminatione rescindere! nesciens schismaticos semper inter initia servere, incrementum vero habere non posse nec augere quod illicite cooperint, sed statim cum prava sua accumulatione deficere, episcopatum autem tenere non posse, etiamsi^d episcopus prius factus, a coepiscoporum suorum corpore et ab Ecclesie unitate desciceret, quando

^d Aun cuando fuese un obispo consagrado desde mucho tiempo el que se separase del cuerpo de los obispos sus compañeros, y renunciase á la unidad de la Iglesia.

Apostolus admoneat ut invicem nosmetipsos sustineamus, ne ab unitate, quam Deus constituit, recedamus, et dicat: *Sustinentes invicem in dilectione, satis agentes¹ servare unitatem spiritus in conjunctione pacis².* Qui ergo nec unitatem spiritus nec conjunctionem pacis observat, et se ab Ecclesiae vinculo atque a sacerdotum collegio separat, episcopi nec potestatem potest habere nec honorem, qui³ episcopatus nec unitatem voluit tenere nec pacem.

Tum deinde quantum arrogantiæ tumor est, quanta humilitatis et lenitatis oblivio, arrogantiæ sue quanta jactatio, ut quis aut audeat, aut facere se posse credat quod nec apostolis concessit Dominus, ut zizania a frumento putet se posse discernere, aut, quasi ipsi palam ferre et aream purgare concessum sit, paleas conetur a tritico separare! cùmque Apostolus dicat: *In domo autem magna non solum vasa aurea sunt et argentea, sed et lignea et fictilia^b*, aurea et argentea vasa videatur eligere, lignea verò et fictilia contempnere, abjicere, dannare; quando non nisi die Domini vasa lignea divini ardoris incendio concrementur, et fictilia ab eo, cui data est ferrea virga, frangantur!

Atque, ô frustrandæ fraternitates irrisio! ô miserorum lamentantium et amentium caduca deceptio! ô hæreticæ institutionis inefficax et vanæ traditio! hortari ad satisfactionis pœnitentiam, et subtrahere de satisfactione medicinam! dicere fratribus nostris: plange et lachrymas funde, et diebus ac noctibus ingemisce, et pro abluendo et purgando delicto tuo largiter et frequenter operare, sed extra Ecclesiam post omnia ista

¹ *Satis agentes*, en dos palabras, por *salientes*.

² Puesto que no quiso, etc.

³ Ephes. iv.—b Matth. xiii; II. Tim. ii.

morieris; quæcumque ad pacem pertinent, facies, sed nullam pacem, quam quæris, accipies. Quis non statim pereat? quis non ipsâ desperatione deficiat? quis non animum suum a proposito lamentationis avertat? Operari tu putas rusticum posse, si dixeris: Agrum peritiâ omni rusticitatis exerce, culturis diligenter insiste, sed nullam messem metes, nullam vendemiam premes, nulos oliveti tui fructus capies, nulla de arboribus poma decerpes? Vel, si ei cui dominium¹ et usum navium suades dicas: Materiam de excellentibus sylvis mercare, frater, carinam prævalidis et electis roboribus intexe, clavo, funibus, velis ut fabricetur atque armetur navis, operare; sed cùm hæc feceris, fructum de actibus ejus et cursibus non videbis. Præcludere est atque abscondere iter doloris ac pœnitendi viam; ut, cùm in Scripturis omnibus Dominus Deus revertentibus ad se et pœnitentibus blandiatur, nostrâ duritiâ et crudelitate, dum fructus pœnitentiæ intercipitur, pœnitentia ipsa tollatur.

Quod si invenimus, a pœnitentia agenda neminem debere præteri, et deprecantibus atque exorantibus Domini misericordiam, secundùm quòd ille misericors et pius est, per sacerdotes ejus pacem posse concedi, admittendus es plangentium gemitus, et pœnitentiæ fructus dolentibus non negandus. Et, quia apud infernos confessio non est, nec exomologesis lic fieri potest, qui ex toto corde pœnituerint et rogaverint, in Ecclesiam debent interius suscipi et in ipsa Domino reservari, qui, ad Ecclesiam suam venturus, de illis utique, quos in ea intus invenerit, judicabit. Apostatae vero et desertores, vel adversarii et hostes, et Christi Ecclesiam dissipantes, nec si occisi pro nomine foris fuerint, admitti secundùm Apostolum possunt ad Ec-

¹ Propiedad; aquí *adquisicion*. A quien aconsejares que se procure navíos y que navegue.

clesiae pacem, quando nec spiritus nec Ecclesiae tenuerunt unitatem.

Hæc interim, frater charissime, pauca de multis, quantum potui, breviter decurri, quibus et desiderio tuo satisfacerem, et te magis ac magis collegii et corporis nostri societati conjungerem. Si autem tibi veniendi ad nos opportunitas et facultas fuerit, plura in commune conferre, et uberiori ac plenius quæ in salutarem concordiam faciant tractare poterimus.

Opto te, frater charissime, semper benè valere.

EPÍSTOLA LIV.

AD CORNELIUM DE FORTUNATO ET FELICISSIMO, SIVE CONTRA HÆRETICOS.

El partido de Felicísimo ordenó de obispo de Cartago á un tal Fortunato, otro de los cinco presbíteros que mucho tiempo antes habían apostatado de la Iglesia, y fueron condenados el año anterior por sentencia de los obispos. Habían andado diciendo los cismáticos que á la mentada orden^a asistirían veinte y cinco obispos; pero el caso fué que solo asistieron cinco, y estos sumamente infames. Ordenado asf Fortunato, envió á Roma á Felicísimo con una carta para san Cornelio, quien en un principio rechazó al mensajero, como debía; pero convencido después, ya por las mentiras y amenazas de aquel, ya también por el silencio del mismo san Cipriano, cuya carta no le había llegado aun, escribió dos á nuestro santo Obispo, en la primera de las cuales le anunciaba haber despedido á Felicísimo, mas en la segunda se mostraba turbado y espartado. Esto obligó á Cipriano á escribir la presente á Cornelio, recibida la cual, no debemos dudar que el último dió la razón á quien debía darla, y que no escuchó ya más á los cismáticos. La presente carta es sin disputa una de las más notables y magníficas de nuestro Santo.

CYPRIANUS Cornelio fratri salutem.

Legi litteras tuas, frater charissime, quas per Satrum fratrem nostrum acolythum missisti, et dilectionis

fraternæ et ecclesiastice disciplinæ et sacerdotalis censoræ satis plenas, quibus significasti, Felicissimum hostem Christi non novum, sed jampridem ob criminis sua plurima et gravissima abstentum, et non tantum meā sed et plurimorum coepiscoporum sententiā condemnatum, rejectum a te illuc esse, et cùm venisset stipatus catervā et factione desperatorum, vigore pleno quo episcopum agere oportet, pulsum de Ecclesia esse, de qua jam pridem cum suis similibus Dei majestate et Christi Domini et judicis nostri severitate depulsus est, ne schismatis et dissidii auctor, ne pecuniae commissæ sibi fraudator, ultra adhuc sponsam Christi incorruptam, sanctam, pudicam, præsentia suæ dedecore et impudicâ atque incestâ contagione violaret. Sed enim, lectâ alia tuâ epistolâ, frater, quā primis litteris subjunxisti, satis miratus sum, cùm animadvertissem, te minis atque terroribus eorum qui venerant aliquantum esse commotum, cùm te, secundum quod scripsisti, aggressi essent, cùm summa desperatione comminantes quod, si litteras quas attulerant non accepisses, publicè eas recitarent, et multa turpia ac probosa et ore suo digna proferrent.

Quòd si ita res est, frater charissime, ut nequissimorum timeatur audacia, et quod mali jure atque aequitate non possunt, temeritate ac desperatione perficiant, actum est de episcopatū vigore et de Ecclesiæ gubernandæ sublimi ac divina potestate, nec christiani ultrà aut durare aut esse jam possumus, si ad hoc ventum est, ut perditorum minas atque insidias pertimescamus. Nam et gentiles et Judæi minantur et heretici, atque omnes quorum pectora et mentes diabolus ob-

^a Continuara en deshonrar más y más con su infamante, torpe, incestuosa y pestifera presencia, á la esposa de Jesucristo, virgen, santa, casta (tipo acabado de embelesante pudor.)